

Béládi Miklós: Érintkezési pontok

Kiemelkedő kötet az *Érintkezési pontok*, Béládi Miklós válogatott tanulmányainak könyve. Nyomatékosan bizonyítja — ami egyébként eddig is tudott volt már —, hogy szerzője mai irodalomtörténetírásunk és irodalomkritikánk legelső vonalába tartozik. Szigorúan, magas igényvel megszürt gyűjtemény ez, egész sor kisebb-nagyobb írás kimaradt belőle; de ekként is hű keresztmetszete az eddigi életműnek, a legjavát mutatja fel. Olyan teljesítmény foglalata az *Érintkezési pontok*, amely olvasója hiánytalan elismerését érdemli. Értékben, jelentőségben, a jelenlét fontosságában kevés tanulmánykötet mérkőzhet vele.

Az irodalomtörténész és a közvetlen jelenre néző kritikus egyaránt nagy érdeket szerzett. Mindegyik témaköréről kikerülhetetlenül fontosat tudott mondani, az irodalomszemléletet, a köztudatot alakító gondolatokat fogalmazott meg, a hiteles értékrend kialakításához járult hozzá. Egyetlen úttjáról sem lért meg felfedező érvényű eredmények nélkül. Amit elmondott, többnyire mértékadó, olyasmi, amit alapvetőnek szokás nevezni.

Részleteiben és a történeti s elméleti értékelést tekintve egyképpen helytálló, a további kutatások számára is alapvetésként szolgáló összefoglalását adta a népi írók mozgalmának, imponáló biztonsággal igazodván el a szövevényes kérdésekben. Ezen belül tömör és lényegretörő vázlatban jellemezte a két világháború közötti időszak oly lényeges irányzatának szépprózai törekvéseit; s ami talán ennél is előbbre való: kitűnően megrajzolta Illyés Gyula pályáját — a tíz évvel ezelőtti pályakép helyett a kötetben három nagyszabású fejezet szerepel, elmélyülten vizsgálva az életmű egy-egy területét — és portrét festett Németh Lászlóról, olyan arcképet, amely mintaszerűnek ítélnél, a legemlékezetesebb írói alakrajzok sorába emelkedik. Lényeges megállapításokkal járult hozzá a magyar avantgarde jelenségeinek és megnyilvánulásainak értelmezéséhez — egyik idevágó írása sajnos hiányzik a válogatásból! —, nem utolsósorban azzal, hogy megírta a mindmáig legjobb Kassák-tanulmányt és a nemzetközi áramlatokkal szembesítve elemezte Illyés avantgarde-periódusát. Annak is Béládi Miklós tanulmányaihoz érdemes fordulnia legelőbb, aki a magyar regény új útjairól akar átfogó képet szerezni, mert ezekben az arcképvázlatokban, kritikákban és összefoglaló elemzésekben együtt van újabb prózairodalmunk valamennyi fejleményének a leírása, rendszerezése és értékelése. Az érintettek mellett olyasmit már csak „mellékesen” említünk, hogy tőle való például a legértékesebb Pilinszky-esszé, a legmegbízhatóbb Mészöly-portré, s hogy az utolsó negyedszázad irodalomfejlődésének áttekintésére vállalkozó kísérlet vagy a modern költészet—magyar költészet viszonyán tűnődő vázlat tele van izgalmas megfigyelésekkel, jó gondolatokkal, ösztönző észrevételekkel.

Tematikai változatosságával együtt is sokkal több az *Érintkezési pontok* különféle, esetlegesen egymás mellé tett írások szervesen halmazánál. Egységes és összefüggő gyűjtemény. Egységessítő hatóeleme a szemléletmódban, az érték- és eszményrendszerben kereshető elsősorban. Világosan kirajzolódik a tárgyak szerint különböző tanulmányokból Béládi Miklós kikristályosodott tudósi ars poeticája, megérlelt irodalomfelfogása. Egyértelműen kitetszik például, hogy az „elkötelezett, a hazai problémák rajzából általános érdekűvé emelkedő” irodalmat tartja a legmagasabbrendű képződménynek. Ítéleteiben szüntelen visszatérő szempont annak a vizsgálata, hogy egy mű vagy áramlati jelenség miként képes összefűzni a magyar hagyományt és az európai tágasságú szemléletet, a hazaiság és európaiság elvét, hogyan tudja megvalósítani a népi, nemzeti és egyetemes érdek összhangját, látatja-e a rész és egész, a helyi és az egyetemes összekapcsolódását, együtt ábrázolja-e a szűkebb — nemzeti — közösség és a tágabb közösség, az emberiség sorskérdéseit. A tág befogadó készségből s a szemléleti nyitottságból következően megérti Béládi az újító szándékot, az új keresését, az egyéni jelrendszer jogát és igényét, a kísérletezésre is

bátor terepfölverő kezdeményezéseket. Az elfogadásban ugyanakkor megvannak a határozott elvei. Leginkább a hagyományvédő modernség fogalmával lehetne ezeket összefoglalóan megnevezni. A gyakorlatban a tradíció és a modern vívmányok összehasonlításának figyelemmel kísérését jelenti ez a felfogás. Ennek alapján minősíti az experimentalizmus szélsőségeit, a neoavantgarde divatjelenségeit, védi az irodalom lehetséges funkciógazdagságát, kevesli az „absztrakt nyelvi kombinációk” játékait, s jelzi a veszélyt, ha emberi-társadalmi fontosságú jelentést sugárzó műalkotás helyett már a nyelv „kommunikációs bázisát” is szegényítő és kétségbe vonó „szöveggel” találkozunk. Tudja jól, hangoztatja visszatérően — s érvényesíti is —, hogy a modernség dolgában a külsőleges adalékok ellenében egyedül a világgépelemzés lehet a biztos iránytűnk. Ugyanez az elméleti higgadság és józanság vezérli akkor is, amikor különféle megmerevedett rögeszmék, a tisztánlátást zavaró ártalmas legendák, visszajáró „ellentéppár-fantomok” — például az úgynevezett „népi-urbánus” címkék — ellen emel szót, rámutatván ezek hamisító szerepére, elavultságára, érvénytelenségére.

Béládi Miklós elhatárolja magát a szűkítő gondolkodástól, mert — joggal — kártékonynak ítéli, az irodalom helyzetét pontatlanul és torzítva tükrözőnek. Nem esküszik egyetlen áramlatra, nem szegődik valamely irány mellé oly módon, hogy másokról nem venne tudomást, ne szólna elmélyedő megértéssel. Nem részleges irányzatokban gondolkodik, hanem az új magyar irodalom egészében. Értékrendjében az alkotók helyét végül is az jelöli ki, hogy a legkorszerűbb feladatok vállalásában milyen mértékben vesznek részt, miként vállalkoznak a méltó szerepbetöltésre. Ilyen alapon a szétválasztó vonalak, az elkülönítő részmozzanatok helyett — amint a kötet cím is programosan jelzi — az érintkezési pontokat keresi, a más-más irányból jövő pályák találkozásait fürkészi, az összekötő szálakra figyel mindenekelőtt.

Távol áll tőle bármiféle spekulatív hajlandóság, nem kedveli a fennkölt teoretizálást, az elméletieskedő nehézkességet és túlzásokat. Irtózik a meddő és öncélú bonyolultságtól, meg sem kísérti az elvontság lehetősége. Oly távolinak érzi magától az elméleti kérdésekbe bonyolódó absztrakt irodalomszemléletet, hogy még a kategória-használatban is óvakodik az egyszerűség és a világosság követelményétől messzebb eső fogalmak s meghatározások alkalmazásától. Ha például elvétve leír olyasmit, hogy „redundáns pszeudoinformáció” vagy „fenomenologikus-ontologikus regény”, legott hozzáfűzi a távolító célzatú „elvontan fogalmazva” fordulatot, jelezvén mintegy, hogy voltaképp kedve ellenére való megnevezésekkel élt. Szó sincs arról, hogy mindebben valamiféle elméletellenesség nyilatkozna meg. Bármelyik írásából kiderülhet a nagyon komoly elméleti fölkészültség, mely a kiváló irodalomérzéssel, a kifinomult érzékenységgel alkot egységet. Ahol szükségét érzi, latba is veti esztétikai tudását, a teoretikus eszközöket, kamatoztatja az újabb irodalomtudományi iskolák birtokolt eredményeit, a poétika megbízható útmutatásait. Az elébe kerülő jelenségeket elméletileg is rendre átvilágítja. Nyilvánvaló például — csupán egyetlen adalékot említve —, hogy az új magyar regény világképi rétegeiről és formai, strukturális minőségeiről regényesztétikai szemszögből nézve is ő mondta nálunk messze a legtöbbet, a legérvényesebbet. A teóriának s a teoretizálásnak csak azt a változatát kerüli, amelyik kevésbé engedi érvényesülni a műalkotás primér élményét, elsődleges hatásait, tehát zavarja a mű és befogadó, az irodalom és olvasó közvetlen kapcsolatát.

Vezérelveik közé tartozik a mértékletesség, a higgadság, a józanság és kiegyensúlyozottság. Sohasem ragadják el az indulatok s az érzelmi áramok. Szigorú önfenntartás — mely a gondolatvezetésben, a leíró és elemző műveletekben s az előadás módjában egyként tetten érhető — kiválóan segíti abban, hogy mindig a lényegre figyeljen, ne adja fel a lényegfejtés igényét. Értelmezéseiben nem keveredik össze az elsőrendűen fontos és a mellékes, a lényegszerű és az elhanyagolható, a jellegadó és a járulékos. Egyáltalán nem kedveli a tetszetős ötletparádákat, a sziporkázásra kész eleganciát, a gyakorta bizony felszínes esszéista játékokat. Sokkalta többre becsüli a körültekintő és hiánytalan megalapozottságot — nemcsak adatokban, filoló-

giai tekintetben, nem pusztán a részletekben, hanem az egészben, az ítéletekben, az érvelésben s a következtetésekben, a gondolati lényegben is. Semmi elhamarkodottság vagy felületesség, sehol nem lehetni henyé kinyilatkoztatást, könnyen formálódó rögtönzött ötletet, megfontolatlan tételt. A gondosan és tervszerűen kiérlelt mondani-
való előadására szorítkozik; amit elénk tesz, roppant lelkiismeretességgel és igen megbízható módszerekkel leszűrt eredmény.

Értékkiválasztó és értékfelmutató törekvésében nagyfokú ítéleti biztonság és példaadó elfogulatlanság irányítja. Előítéletek nem befolyásolják. Legerősebb vonzalmait nem tagadja meg, érdekelttségét nem kívánja álcázni, nem színlel pártatlanságot. De ítéletalkotásában, minősítő magatartásában, értékjelző gesztusaiban és folyamatokra tekintő vizsgálataiban példázatosan tárgyilagos irodalmár Béládi Miklós. Szemhatára tág, érdeklődése nyitott, figyelme mozgékony. Értékrendszerének megvannak a szilárd, biztos és következetesen alkalmazott viszonyítási pontjai, hozzájuk igazodva szinte tévedhetetlenül végezheti a dolgát. Fegyelmzettsége megóvja a szélsőes csapongástól, a mellékösvényekre kalandozó kitérőktől — és visszatartja attól is, hogy a személyességet rászabadítsa a tárgyra, a szubjektív elemek befonják a témákat. Egyenesen visszafogott irodalomtörténetírói és kritikus magatartás ez, mely mérsékeltlen engedni szóhoz jutni a szubjektivitást, lefokozza a személyes jelenlétet; csak a választott anyag egyéni megelevenítéséhez nélkülözhetetlenül szükséges valamósosságot és hevületet nem fojtja el.

Stílusában nem törekszik ékítményes színezésre, az esszényelv önmagára figyelő játszatására, stílromantikus parádézásra. Nyelvi anyagában nem tűr semmiféle salangot, hivalkodó egyénieskedést és verbális üresjáratot. Ugyanígy kiiktatja írásmódjából a gyalogprózai szárazságot, az ihletlen szürkeséget, a henyéséget vagy a nehezen követhető elvonatkozottság változatait, formáit. Nyelvhasználata ekként lesz egyéni. Nemes veretű értekező stílus ez, mely hajlékonyan simul a tárgyhoz, hajszálpontosan közvetíti a gondolatot, egyszerre fogalmi és érzékletes, feszes és rugalmas, pontos és megelevenítő.

Természetesen itt-ott a részletekben a vitázó kedv találhatna ellenvetésekre indító mozzanatokat, kiemelhetne vitatható elemeket, helyenként alkalom kínálkozhat további eszmecserére, esetenként másfajta megközelítésre is. A tüzetes szakkritikai analízis élhet majd az efféle lehetőségekkel. Ám ezek a részletviták aligha változtatnak a lényegen, vagyis azon, hogy Béládi Miklós tudományos eredményei szilárdan megalapozottak, kiemelkedően jelentősek, állni fogják az idő próbáját. Miként az alkotó művészetben, az irodalomtudományban is kártékonynak érzi a szerző az „egyetlen üdvözítő módszer ortodoxiájához” való ragaszkodást. Lehetségesek tehát másféle irodalomközelítési eljárások is, de az ő szemléletét és módszertanát kétségbevonhatatlanul a legjobbak, legtermékenyebbek rendjébe kell iktatni. Saját irányát a legmagasabb színvonalon képviseli. Munkásságának mostani summája ezért lehet nemcsak eligazító, de hitet erősítő és sarkalló is. A belőle sugárzó meggyőző hatás révén olvasóját is megerősítheti abban, hogy annyi kétely, fel-feltámadó belső bizonytalanság ellenére is érdemes új s új kísérleteket tenni az irodalomtörténetben s a kritika műfajában, mert lehet értelme és rendeltetése az effajta munkának, a szándék s az erőfeszítés igazolhatja önmagát. (*Szépirodalmi*, 1974.)

FÜLÖP LÁSZLÓ